

“YAP İŞLET”TEKİ YANLIŞI YANLIŞ TARAFINDAN ANLATMANIN YANLIŞI ÜZERİNE

Bu konudan kısmen de olsa daha önceden söz etmiş olabilirim. Ancak, yukarıda başlığa aldığım olayı bugün bir kere daha anlatma gereğini duyuyorum.

Çünkü, yapılan yanlışı “hissediyor” ama bakar ya da eleştirirken yanlışı tarafından yola çıkıyorsak, haklı olduğumuz konuda sağlıklı bir sonuca varamayabiliriz. Olayı adım adım ve daha somut anlatabilmek için rakamlarla örneklendireceğim.

*

Diyelim ki örnek olayımız memleketin falan bölgesinde yapılacak olan “Filanköy Hava Alanı”. Tutun ki siz iktidarsınız ve bir nedenle bunu gerçekleştirmeye karar verdiniz.

1.Tartışılması gereken ilk konu tabii ki devletin böyle bir yatırıma girişmesinin gerekli olup olmadığıdır.

Burada birkaç değişik görüş tartışılabilir.

-Bu bölgede taşımacılık açısından bir havaalanına ihtiyaç vardır ya da yoktur.

-Bölgede taşımacılık açısından ihtiyaç yoktur ama askeri ya da diğer stratejik nedenlerle yapılmalıdır.

-Çok ihtiyaç vardır ama bölgenin daha öncelikli ihtiyaçları vardır.

-İhtiyaç vardır ama ne yazık ki bunu yapacak para yoktur

-İhtiyaç yoktur ama siyaset böyle bir gösteriş yapmak istiyordur.

-İhtiyaç yoktur ama bir yatırımcı burayı kendi parasıyla yapıp işletmeye gönüllüdür.

-İhtiyaç vardır ya da yoktur ama burada yapılacak bir inşaatla birilerine rant yaratma fırsatı da yaratılacaktır.

2.Yukarıdaki durumları tartışır, uygun olup olmadığına ve dolayısıyla yapılmasına karar da verebilirsiniz.

Bu kararı verdiğiniz zaman ortaya şu yeni seçenekler çıkar:

-Devlet olarak kararlıysanız ve paranız varsa verir parayı ihale eder yaptırırsınız.

-Kararlısınız ama paranız yoksa bunun için kredi kullanır, borçlanır yaptırırsınız.

-Kendi parasıyla yapıp işletmek isteyen yatırımcı varsa ona "buyur yap kazancı sana ait" dersiniz.

-Böyle bir istekli çıkmıyor ama hem devlette para yok hem yapmaya istekli yok hem yapılmasını çok gerekli görüyor ve çok istiyorsanız ortaya bir "karma" formül atarsınız:

"Hazine garantili Yap-İşlet modeli".

3.Türkiye, parası kıt ama yatırıma "ilgi ve sevgisi" çok büyük bir memleket olarak yukarıdaki modelle işe kalktığına, işin içinde tamamen iyi niyet olduğu zaman şu hesap yapılacaktır.

-Havaalanı yapılmalı ama ne devlette ne de yap-işlet ile yatırıma girecek firmada böyle bir para ya da kredi kullanma imkanı yoktur.

-Böyle bir durumda ortaya çıkan maliyetin, aralarında bu havaalanından kısmen de olsa yararlanacak olan halkın da bulunduğu birkaç tarafa bölüştürülmesi gerekir.

-Bu model, tartışmasız; yapılması "gerekli", hesapları "samimi" bir yatırımda gayet başarılı bir finansman yöntemidir.

Kötüye kullanılması ya da yapılan bir beceriksizlik asla modelin suçu olamaz.

-Karar verip projesini hazırlarken, devlet olarak; eldeki imkanları kullanıp araziyi tahsis edecek, Havaalanına ulaşacak yolları, elektrik-su gibi altyapı yatırımlarını yapacak, gerektiğinde kullanılacak kredilere garantiler, ithal edilecek malzemeye gümrük kolaylıkları, işletme safhasında vergi bağışıklıkları getireceksinizdir.

-Şimdi burada üzerinde durulması gereken en kritik ama

belirleyici olan; bu işin “yapım maliyeti”dir.

Bu konu; ciddi istatistiklere, ciddi tahminlere, ciddi bir ihtisasa ihtiyaç gösteren bir iştir. Hatta alana kaç uçak ineceği, dükkanların kaç kiralanaacağı, alan hizmetlerinin ne olacağı işletme süresi bile birincisi belli olduktan sonra üzerine düşünülecek olan ikincil konulardandır. Modelin sonucunu belirleyecek olan ve eleştirilirken genelde göz ardı edilen işte bu “yapım maliyeti” konusudur.

-Örneğin “Bu iş şu kadar milyar dolara çıkar” deyip abartılmış ya da büyük bir yanılıyla belirlenmiş “maliyet bedeli” bu işte kaybı ya da suistimali belirleyen temel ölçüdür. İniş kalkış sayıları, kaç müşterinin uçtuğu gibi konular işin ikincil detaylarıdır.

-Yine örneğin 10 milyar dolara çıkar diye belirlenen maliyet eğer aslında 7 milyar dolarsa, bundan sonraki hesap şaşmaları işte bu 3 milyar dolar fazla yüzünden ortaya çıkacaktır. Çünkü bundan sonraki hazine garantileri, işletme süreleri, uçuş-kalkış sayıları hep bu 10 milyar kabul edilen “abartılmış maliyeti” karşılamak için yapılmaktadır.

-Şimdi iki durumda da modelimize çalışalım:

Burada çıplak maliyet 10 milyar denmiş, yatırımcıya %20’lik makul kar payı tanınmış, örneğin 10 yıllık işletme dönemi faizi ile birlikte kendisine bir şekilde 14 milyar lira ödenmesi ya da ödetilmesi uygunsa, bu modelde Yap-İşlet’te devlet için söz konusu olan para, uçaklar az da inse, çok da inse hatta hiç inmesse bile yine 14 milyar dolardır. Çünkü yatırımcının haklı beklentisi de yatırımın maliyet bedeli de budur.

-Daha sonraki hesaplar işte bu örnekteki 14 milyar doların belirlenmesi üzerinden türetilir.

Denir ki, “bak arkadaş, sen sonuçta 10 yılın sonunda hakkın olan 14 milyar doları cebine koyacaksın” tamam.

Ancak, bu paranın bir kısmını işletmeci olarak yolcudan, kalanını devletten alacaksın.

Sen önce buraya inen kalkan uçaklardan belli bir para kazanacaksın, bu tabii ki yetmeyecek. İşte o 14'ü tamamen alabilmen için kalanını da benden "hazine garantisi" adı altında alacaksın. Eğer buraya -olmaz ya- beklenenin üzerinde bir iş çıkar, 14'ten fazla hasılat elde edersen aradaki sözleşmeye göre ya tamamı senin olur vergisiz mersisiz hepsini kazanırsın, ya da hakkındır ama vergisini verir sahip olursun. -Bu örnekten anlaşılacağı üzere: Yap-İşlet modelinde eğer varsa "hazine zararı", alana inen-kalkan uçak sayısındaki abartma ya da yanlıştan değil, bu işin maliyet hesaplarının yanlış ya da abartılmış olmasından kaynaklanır.

Yine bu işlerde, devlet "buraya bir havaalanı yapılması gereklidir" demiş, siyasetçiler halka şirin görünmek için "yılda 10 bin uçak inecek" demiş ama 400 uçak bile inmemişse, burada tartışılacak zarar asla aradaki 9600 uçak için garanti edilip ödenen para değil, sonuçta o alan işinden yatırımcının alacağı toplam hasılattır.

Anlaşılacağı üzere bu modelde yapılan şey; o yatırım zorunlu ama elde para yoksa, yatırımcı-işletmecinin beklediği paranın önceden belli olmayan bir kısmının müşteriye, üstünün devletten ödenmesidir.

-Burada şu da düşünülmalıdır: Eğer bir havaalanı 7 milyar dolara yapılabilecek iken bu maliyet bilerek-bilmeyerek 10 milyara çıkar denmiş ama bu arada işler işler umulandan iyi gitmiş ve o alana 10 bin uçak inecek iken 12 bin uçak inmiş, işletmeci garanti edilen 14 milyar yerine 20 milyar dolar kazanmışsa burada yine de ciddi bir yanlışlık-suistimal yapılmadı mı diyeceğiz? Tabii ki yapılmıştır diyeceğiz. Çünkü bu kadar karlı bir iş devlete kalacak iken birine "hediye" edilmiştir.

-Sözü çok uzatıp okuru rakamlara boğarak işin daha da detayına girmeyelim:

Sonuç olarak, Yap-İşlet modelinde inen-kalkan uçak sayısı değil, o yatırımın yatırımcıya toplam maliyetinin sorgulanması, kendisine sağlanan toplam garantinin gerçek

maliyet ve makul kar miktarıyla ne kadar bağdaştığı tartışılmalıdır.

Yine söyleyelim; yatırım zorunlu, hesaplar samimi ise bir havaalanına hiç uçak inmese de bu modelde tartışılacak bir konu olamaz.

Bu işlerde samimi hatalar ya da beklenmedik nedenler bir yana, eğer bir kötüye kullanma aranacaksa ilk bakılacak şey, bu yatırımın maliyet hesaplarının abartılmış olup olmadığıdır.

Buradaki doğru rakamı bulur, bilir ve esas alırsanız gerisi sadece bir dört işlem, yani toplama-çıkarma, çarpma bölme işlemidir.

Çünkü bu modelin "fıtratında" diyelim, her zaman bir hazine garantisi vardır ve her zaman inip kalkmayan uçaklar için bir garanti bedeli ödenecektir.

Siz yanlışlıkla modeli kötülerseniz, bu her zaman kullanılabilir ve muhtemelen kullanılacak ve yine de Hazineden üste para ödetecek bir finansman modelini kötülemiş, şaibe altına almış, üstelik -Nasrettin Hoca misali" kaybolan iğneyi kaybolduğu odada değil aydınlık olan diğer odada aramış ve tabii ki bulamamış olursunuz.

Haydi konuyu son ama daha da basit bir örnekle kapatalım, hafızalara daha kolay yerleşsin:

Diyelim ki şehirde boş bir arsanız var, üzerine bir dükkan yapılsa iyi para getirecek ama sizde de hiç para yok ve kendiniz yapamıyorsunuz.

Gidiyorsunuz bir müteahhide, "Buraya şöyle bir dükkan yap, yalnız bende para yok. Kirasını şu kadar yıl sen al, böylece kendi paranı çıkar" diyorsunuz.

Müteahhit haklı olarak "İyi ama ya bu dükkan kiraları düşük kalır beni zarara sokarsa, ben bu riske neden gireyim" dediğinde şunu demez misiniz:

"Yap kardeşim, işlet kardeşim. Bu işten kaç para bekliyorsun? 10 Yıl işlet, yine de çıkaramazsan üstünü ben verecek değil miyim"

Olay aynen bu ve zaten yaşadığımız hayatın içinde de var.

Öyle ya, dükkanlar o sırada beklenen kirayı getirmese, müteahhit buna güvenip işe girmiş olsa, arsa sahibi olarak sizin ödeyeceğiniz “garanti” bedeli gerçek bir zarar mıdır yoksa ertelenmiş olarak ödenen inşaat maliyeti mi?

Siz siz olun, inşaat maliyetini doğru hesaplayın, artık kiralar ne kadarını kurtarırsa...

Yineliyorum; Maliyeti bırakıp “Şu kadar uçak inecekti ama bak bu kadar indi” lafına hiç takılmayın.

Ama dikkat edin; bizim medya ve kimi politikacılar sabahtan akşama kadar sadece “şu kadar uçak inecek diye garanti verildi ama çok az indi deyip “inen uçak sayısına takılır da, aslında “bu proje maliyeti kaç uçak garantisini ile karşılanırken kaç verildi” diye bakmaz konuya.

Aman dikkat: Verilen garanti burayı yaptırmak için “gereken parayı” mı karşılıyor” yoksa işin içinde “abartı” var mı?

Örneğin proje; “yapana bırakılan hasılat ya da garanti dolayısıyla” toplamda 100.000 iniş-kalkış ile dengeleniyor ama kendisine 150.000 garantisini verilmişse buradaki usulsüzlük sayının sırasında 10.000’lerde falan kalmış olması değil, garantininin 50.000 fazla tesbit(!) edilmiş olmasıdır.